

Спеціальний випуск

Газета Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

ЗАМОК

"КРЕМЕНЕЦЬКА БОГОРОДИЦЯ":

Лист-звернення

Потужним джерелом нашої спільної відповіді на виклики та ризики ХХІ століття є соціально-історична, культурно-духовна і художньо-мистецька спадщина українського народу. Однак і вона сама потребує не тільки збереження, а й відновлення, повернення із забуття.

Серед унікальних культурно-історичних надбань України вагоме місце належить архітектурному комплексу Кременецького ліцею (споруди колишнього колегіуму єзуїтів). Елементом історичного комплексу, що потребує першочергової реставрації, є частково збережена камінна балюстрада, а об'єктом відновлення — скульптура Божої Матері, відомої в мистецьких колах як "Кременецька Мадонна", що височіла в центрі балюстради перед головним входом до архітектурного комплексу. Скульптурна композиція "Кременецька Богородиця" була шедевром українського бароко ХVІІІ століття. В середині 50-х років ХХ століття радянська влада демонтувала скульптуру — і її доля до нашого часу залишається невідомою.

Ідею відновлення скульптурної композиції підтримують представники

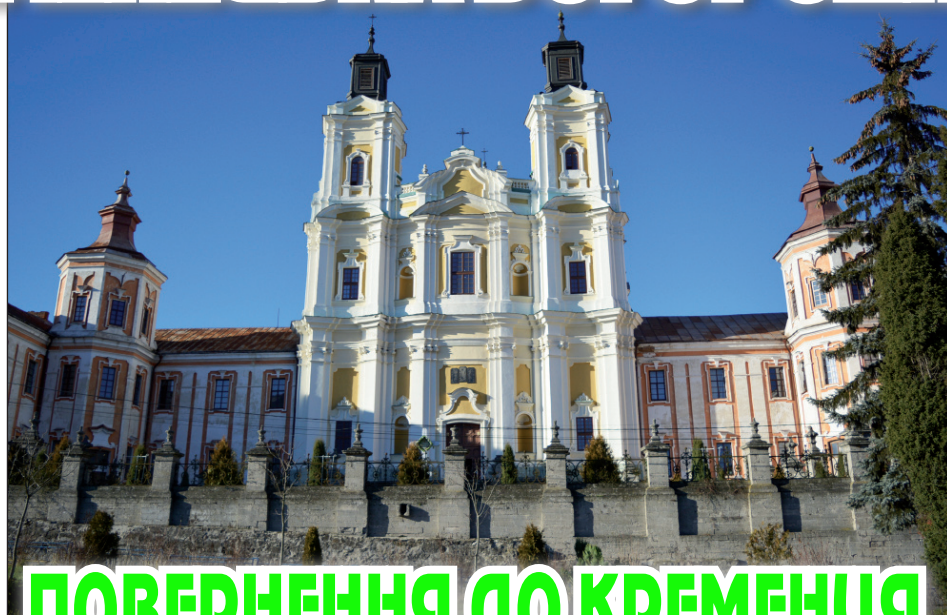

наукової і творчої інтелігенції, митці та мистецтвознавці Кременця, Тернополя, Львова, Києва, громадськість та духовенство міста і краю. Здійснюються перші кроки до повернення статуї Божої Матері на її Господом визначене місце.

В реалізації такого масштабного мистецького задуму бачимо не лише глибоко історичний і соціально-культурний сенс, а й символічне духовне значення для забезпечення злагоди і цілеспрямованості дій кременецької громади при вирішенні актуальних проблем рідного міста.

Переконані, що відновлений безцінний твір українського бароко — скульптура "Кременецька Богородиця" — стане пам'ятником загальнонаціонального значення, мистецькою перлиною України на Тернопільщині, сакральним символом Кременця і краю, могутнім імпульсом розвитку Кременецької гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, бо в духовному вимірі "Кременецька Мадонна" є оберегом і Небесною Покровителькою "Волинських Афін" — вищого закладу освіти в Кременці.

Закликаєм очільників органів державної влади і самоврядних структур, депутатів усіх рівнів, активістів громадсько-політичних і культурно-мистецьких організацій, кожного небайдужого крянина долучитися до справи відновлення історико-

ПОВЕРНЕННЯ ДО КРЕМЕНЦЯ

культурних пам'яток Кременеччини, що стане виявом нашої пошани до минулого, усвідомлення проблем сьогодення і турботи про майбутнє.

Афанасій Ломакович, заслужений працівник освіти України, академік Академії наук вищої школи України, почесний громадянин м.Кременця, професор, ректор Кременецької гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка
Василь Ярич, народний художник України, заслужений діяч мистецтв України;

Євген Удін, заслужений художник України;

о.Володимир Буграк, настоятель Собору Преображення Господнього м.Кременця;

Олег Вартабедян, художник, культуролог, краєзнавець;

Олександр Смик, голова Тернопільської обласної організації Національної спілки письменників України;

Тамара Сеніна, директор Обласного літературно-меморіального музею Юліуша Словацького в Кременці;

Володимир Блюсюк, член Національної спілки архітекторів України;

Ніл Зварунчик, засновник мистецького гурту "Гладущик";

о.Лукаш Грохля, настоятель римокатолицького костелу Св.Станіслава у Кременці;

Володимир Голод, головний архітектор Кременецького району;

Микола Посікіра, заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки художників України;

Анатолій Доманський, громадський діяч, краєзнавець;

Оксана Вальчук, директор Кременецької міської бібліотеки ім. Юліуша Словацького;

Лілія Следзінська, голова районної організації Всеукраїнського товариства "Просвіта" ім. Тараса Шевченка;

Микола Матвіюк, начальник відділу Кременецької районної ради;

Володимир Собчук, вчений-секретар Кременецько-Почаївського ДІАЗу, кандидат історичних наук, доцент;

Анатолій Багнюк, член Національної спілки журналістів України, головний редактор газети "Замок";

Василь Скоропляс, режисер, громадсько-культурний діяч;

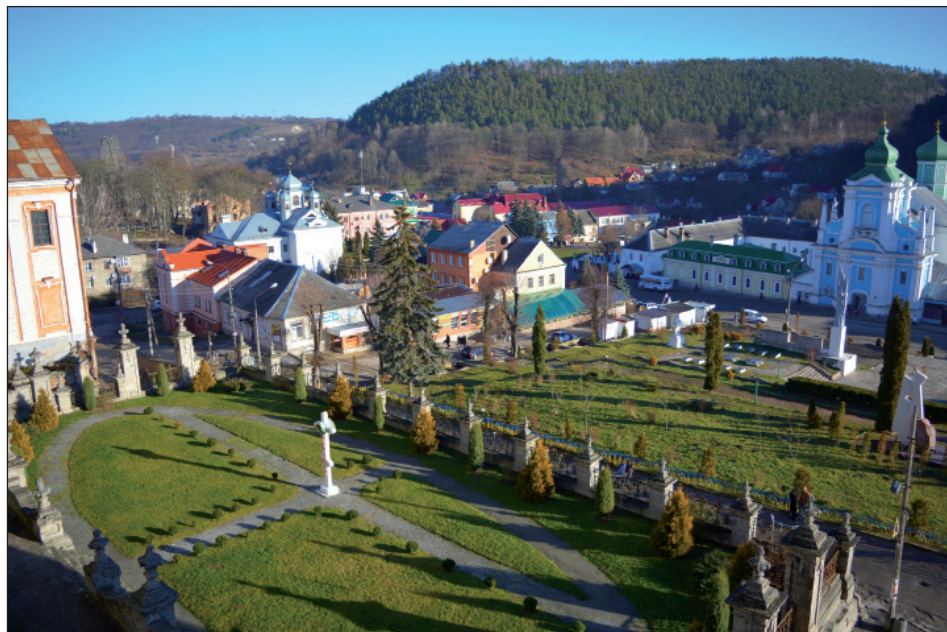
Ольга Данилюк, директор Кременецького краєзнавчого музею;

Іван Гап як, член Національної спілки художників України;

Володимир Стецюк, художник, член мистецького гурту "Гладущик";

Вадим Микулич, директор Кременецько-Почаївського ДІАЗу;

Олександр Пурдик, заступник міського голови м.Кременця.

Олександр СМІК

СВЯТІ МІСЦЯ

Корона Божа, як вінець,
Віншує княжий Кременець.
Під слідом з Божої гори
Ростуть церковні куполи.
Так здавна повелось. Так треба
Хрестом утримувати небо.
Святі ж місця...

Тут скелі із дівочих сліз
Тут кожен камінь в землю вріс,
Але, як кажуть дзвонарі,
Всі віри мирять цвинтарі.
Святі ж місця...

Сім цвинтарів. Блаженне сім.
Історія повчална всім.
Це Кременець — ворота раю.
Чому ж паломники минають,
Коли прямують на Почаїв?!
Святі ж місця...

Кременецькі пагорби Волині —
Крила Віри для Галичини.
Винести з духовної руїни
Наш нарід призначені вони.
В крилах, що ховаються в горбах,
Криється цілюща Божа сила.
Видно, Богородиці стопа
Ці місця колись нам освятила.

Це місто наче храм
Тримають піднебесся.
Хрестами різних вір
Означені горби.
Ковчег спасенних душ
Останнього прищестя,
Де двері всіх церков
Відчинені тобі.

Ліна ВЕРЕСЕНЬ

ПОВЕРНЕННЯ МАДОННИ

Ти йшла до нас дорогою митця,
Із радістю сердечною та миром,
Перлиною крем'яного вінця
Засяяла божественно і щиро.

Чому ж ховає погляд твій печаль,
А серце — болю невимовну гаму?
Чом одягла скорботну ти вуаль —
І зупинилась на подвір'ї храму?

Про що мовчали стиснуті уста?
Об чім волато серце материнське?
Що на важкій дорозі до Христа
Нам стане ще не раз орда чужинська?

Чи знала ти, що образ твій святий
Нівечить буде ворог цього міста,
Та повертатись будеш знову ти,
Многостраждальна Матінко Пречиста?

Та поки вірим в Бога щиро ми
І молимося за щастя в рідній хаті,
Допоки залишаємось людьми,
Що милосердям праведні й багаті, —

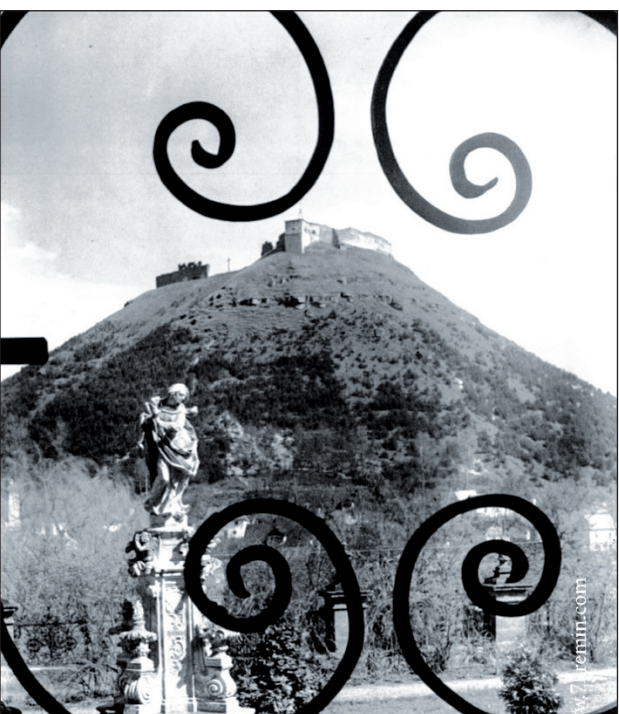
На перехресті доль, культур, доріг,
Під небом чистим, мирним і бездонним
Ти будеш як Духовний Оберіг,
О Кременецька Пресвята Мадонно!

Священний Символ Віри і Краси,
Тобі кордони між серdecь стирати
Та Божу благодать у світ нести,
Пречиста Кременецька Божа Мати!

ВІДНОВЛЕННЯ ОБЕРЕГУ - ВІДРОДЖЕННЯ КРЕМЕНЦЯ

Анатолій ДОМАНСЬКИЙ

Проект реконструкції статуї Божої Матері перед архітектурним комплексом Колегіуму, знищеної війовничими атеїстами в середині 50-х років XX століття, розроблений на основі відповідного рішення Кременецької районної державної адміністрації та Кременецької районної ради про відродження скульптури "Кременецька Мадонна" — духовно-го оберегу міста Кременця.

Грунтовне обговорення цієї проблеми відбулось на засіданні розширеної вченої ради Кременецької гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка під головуванням заслуженого працівника освіти України, академіка Академії наук вищої школи України, почесного громадянина міста Кременця, ректора, професора Афанасія Ломаковича з участю фахівців і представників громадськості.

У місцевій пресі публікувалися матеріали авторства краєзнавця, громадсько-культурного діяча, кременчанина Валерія Левченка про творців Кременецької Мадонни, історію її створення, встановлення, зникнення та перспективи відновлення. Важливе значення мають численні архівні матеріали, публікації та наукові статті минулих часів, ксерокопії з архівних світлин оригіналу, які вдалося віднайти

автору цих рядків.

На початку року відбулося засідання художньої ради з питань відновлення "Кременецької Мадонни", а також встановлення відповідної меморіальної дошки. У засіданні брали участь ректор академії, професор Афанасій Ломакович, львівські митці — художник Іван Гап'як, архітектор Володимир Блюсюк, голова Кременецької райдержадміністрації Віталій Ткачук. Також були запрошені головний архітектор Кременецького району Володимир Голод, священники православної і католицької церков м.Кременця о.Володимир Буграк і о.Лукаш Грохля, голова польської громади м.Кременця Ян Морозовський, науковець Володимир Собчук, художник Дмитро Синенький, режисер Василь Скоропляс, інші представники творчої інтелігенції міста.

Сьогодні на розгляд фахівців і широкої громадськості Кременця та Кременеччини запропоновано два варіанти архітектурно-скульптурної композиції Божої Матері. Перший, максимально наближений до оригіналу, відтворений за архівними світлинами, і на ньому статуя Мадонни обернена обличчям до ліцеєного корпусу. Другий варіант — це наш замисел, який опирається на результати дослідження Валерія Левченка. Виявляється, що висота першого оригіналу, за задумом авторів, досягала 12 метрів і статуя Божої Матері дивилася на місто. Такої висоти можна було досягти тільки архітектурним

вирішенням. Джерелом для цього висновку стала знайдена автором цієї замітки світлина, яка відображає архітектурну деталь, що за формою і розміром співпадає із підставкою статуї. А це стимулювало думку, що дана архітектурна деталь — основа восьмигранної колони значної висоти.

За другим варіантом, постамент з ангеликами залишається незмінним, восьмигранну колону вінчає скульптура Кременецької Мадонни з обличчям, оберненим до центральної частини міста. Таке архітектурно-скульптурне вирішення композиції з реставрованою балюстрадою повертає початковий вигляд архітектурного комплексу, відтворює його первинну художньо-естетичну цінність.

На жаль, немає доброякісних архівних світлин ні самої статуї, ні її фрагментів, тому важко відновити її чіткий образ, ракурси та деталі. Те саме відноситься і до складного постаменту з фігурками ангеликів. Тому говорити про точну копію оригіналу не доводиться. Можуть мати місце незначні відхилення в самій роботі, з чим погодилися українська, польська сторони на культурно-мистецькому форумі "Діалог двох культур-2012".

Над скульптурою Богородиці працюватимуть відомі львівські митці — архітектор Володимир Блюсюк і скульптор Микола Посікіра. Член Спілки архітекторів України Володимир Блюсюк має у творчому доробку біля 400 робіт. Серед його проєктів — комплекс гуртожитків Львівської Політехніки, молодіжний центр "Романтик", львівський стадіон "Україна", храмовий комплекс Святої Покрови у Теофіполі. Він автор архітектурної частини пам'ятників Тарасу Шевченку у Жидачеві і Люблінцях, Івану Підкові у Львові, Черкасах і Каневі, Олексі Довбушу у Велесневі, Андрю Шептицькому у Львові, гетьману Байд-Вишнівецькому у Вишнівці.

Член Національної спілки художників України, заслужений діяч мистецтв України Микола Посікіра — автор більше сотні пам'ятників, зокрема, Михайлу Грушевському, Степану Бандері, Маркіяну Шашкевичу, Андрю Шептицькому у Львові, Івану Франку в Івано-Франківську, Степану Бандері в Старому Угринові (Івано-Франківщина), В'ячеславу Чорноволу в Золочові, Лесю Курбасу у Самборі, Володимиру Івасюку у Кіцмані (Чернівеччина), гетьману Петру Конашевичу-Сагайдачному у Кульчицях (Львівщина). Спільно з іншими учнями відомого скульптора Бориса Возницького розшукував твори І.Г.Пінзеля, працював над створенням музею цього видатного майстра 18 століття у Львові.

Безсумнівно, участь тандему талановитих львівських майстрів в реалізації проєкту відновлення скульптури Кременецької Богородиці є вагомим фактором у забезпеченні успіху такого непересічного художньо-мистецького і соціально-культурного задуму.

З ТОЧКИ ЗОРУ ФАХІВЦЯ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ

Францишек МОНЧАК, викладач Кременецького ліцею 30-х років XX ст..

Реставраційні роботи давнього вигляду Кременецького ліцею зустрічалися і зустрічаються з великими труднощами, часто непереборними. Найголовнішими з них є час і людина. Час — тому що місцевий матеріал, вжитий для каменярських робіт, легко вивірюється, кришиться; людина — бо цілеспрямовано в меншій чи більшій мірі вносить зміни, корективи, знищує фрагменти, добудовує.

Якщо йдеться про цілісність комплексу ліцейних будівель з найголовнішим з них костелом посередині, він як був так і залишився вражаючим, що навіть в існуючій описовій літературі не знаходимо опису деталей, лише акцент стосовно захоплення цілісністю цього красивого бароко. Дещо стосовно деталей, якщо йдеться про інтер'єр костелу, подає де Вітте, а про зовнішній вигляд знаходимо у Стецького наступну замітку «Збереглися також ліцейні, колись єзуїтські мури — величні, прекрасні, з широким подвір'ям обнесене величною огорожею з тесаного каменю, а в центрі подвір'я здійснюється статуя Божої Матері».

Замітка про статую Божої Матері, якої вже на дворіку(у парку) не було, змусила інженера Целарського до пошуку. Він був переконаний, що статуя десь є ціла і неушкоджена, хоча не залишилося і сліду від постаменту.

І відкрив прекрасну, формою відповідну костелові статую всередині закритого дворіку монастиря отців реформаторів. Архітектурне вирішення постаменту також було відповідне ліцейному бароко і не гармонізувало з оточенням монастирського дворіка.

Проте згадка Стецького є слабким аргументом, щоб довести, що дійсно перед костелом була статуя. Вдалим збігом обставин стало відкриття п.Данілевич у Національній Бібліотеці Польщі (Варшава) у «Книзі реєстрів та інвентаризації власності Волинської Гімназії». Вона знайшла безцінне для нас місце у документі: «Перед костелом знаходяться дві галереї. Перша — обмурована прямокутником тесаним камінням, що нараховує 32 колони різної величини, між якими знаходиться залізна решітка. Ця галерея має дві брами — одна зі сторони шкіл, друга — зі сторони аптеки, а посередині цієї галереї знаходиться статуя Матері Божої, виготовлена теж з тесаного каменю».

Ці документи та думка п.Целарського стали підставою для делегування листа паном візитатором Понятовським до єпископа Симона з проханням віддати статую Матері Божої, яка знаходиться всередині закритого дворіку монастиря

отців реформаторів, щоб її знову помістити в ліцейному парку. Єпископ погодився — і статуя, а також постамент були розібрані і перевезені до Ліцею.

Стан збереження статуї, постаментів був досить трагічний. Вплив часу, часте фарбування та підбілювання фігури, а також транспортування залишили свій відбиток. Виникла потреба допровадити цілість до належного вигляду. Реконструкцією фігури займався відомий різьбяр, автор пам'ятника Ожешкові в Гродно пан Зерих Ромуальд.

І ось в листопаді 1934 року після довгої перерви перед ліцейним костелом знову розцвіла чудова усмішка доброї, розуміючої мінливості долі Мадонни... Її постать містить в собі стільки вимови, що навіть не звертаємо уваги на те, що цілісність не є ще завершеною, що бракує красивих ліній постави. Каміння буде демонтоване весною, тому що на даний момент пора року не сприяє таким роботам. Але добре, що тепер тих, хто входить в костелу, що дивляться з костельної балюстради на суворий зарис Бони, вітає лагідне обличчя Матері Божої.

Щомісячник «Zycie Krzemienieckie», 1936 р., № 3

Довідка про автора. Францишек Мончак народився в 1898 р. у Перемишлі, там закінчив загальноосвітню школу і гімназію. З 1918 до 1920 рр. служив у війську, потім працював у копальні. Вищу освіту здобув у Львові в університеті Яна Казимира, де навчався на природничо-математичному факультеті за спеціальністю «геологія та географія». По закінченні навчання працював учителем у Гродно, потім був переведений у Броди. Починаючи з 1928 р., працював у Кременецькому ліцеї вчителем географії.

За роки роботи в ліцеї Ф. Мончак активно займається науковою та дослідницькою роботою. Він багато подорожує (1924 р. — поїздка в Чехію, 1928р. — в Австрію, 1935 р. — до Аргентини). З Південної Америки вчений привіз цінну колекцію метеликів, яка на сьогоднішній день становить понад 60 екземплярів комах, представлених в експозиції Кременецького краєзнавчого музею. У 1937 р. Ф. Мончак створив і першим очолив Музей Кременецької землі ім. Вілібальда Бессера. Стананнями цього науковця для музею було зібрано значну кількість експонатів, а сам Мончак розробив карти — „Волинь” та „Кременецька земля”.

Трагічні події початку Другої світової війни пере-

рвали творчу й життєву дорогу цієї людини. Зі вступом радянських військ та ліквідацією навчальних установ ліцею Мончак з 1940 р. працює вчителем у середній школі

№ 2. З початком масових розстрілів інтелігенції у 1941 р. Ф. Мончака було арештовано. В останні дні липня його розстріляли під Хрестовою горою.

Наталія ОБОЛОНЧИК, кандидат історичних наук, завідувач науково-дослідного відділу Кременецько-Почаївського ДІАЗу

Валерій ЛЕВЧЕНКО

ХРЕСНИЙ ШЛЯХ КРЕМЕНЕЦЬКОЇ МАДОННИ

Про повернення до Кременця одного з найцінніших мистецьких шедеврів України — скульптури Матері Божої, відомої як Кременецька Мадонна роботи учнів, а ймовірно, і самого Іоана Пінзеля, вперше заговорили у 2012 році. Сьогодні ця тема відроджується, набуває особливої актуальності і виноситься на широкий загаль. За короткий час вона встигла не лише знайти підтримку в органів влади, громадських діячів, а й стала важливим елементом культурного життя міста і краю, культурних взаємин з нашими сусідами.

Під час традиційного україно-польського культурно-мистецького форуму «Діалог двох культур-2012» мистецтвознавці двох країн прийшли до спільного висновку, що у Кременці необхідно відновити постамент Кременецької Мадонни, що до початку 50-х років минулого століття був розташований навпроти єзуїтського колегіуму. Тоді Кременецька РДА та районна рада звернулися до Міністерств культури Польщі та України з проханням розпочати роботи з відновлення постаменту. Польська сторона не відмовилася, але думка закордонних колег була наступною: роботи повинні розпочати українці як власники такого визначного культурно-мистецького спадку.

Варто згадати, що у Польщі існує ціла система грантів та фондів, які фінансують відродження історичних пам'яток. Проте, аби вони взяли до допомоги, замало загальних висновків мистецтвознавців щодо культурної значущості пам'ятки зображувального мистецтва. Необхідно мати бодай проектно-кошторисну документацію.

Ініціатори відродження скульптури на

голошують на тому, що Кременецьку Мадонну саме реконструюватимуть, а не реставруватимуть. Це суттєва різниця. Адже останнє передбачає детальне відтворення скульптури, навіть із того ж виду матеріалу, з якого був створений оригінал. Реконструкція залишає простір для вибору сучасного матеріалу, наприклад досить стійкого до впливу зовнішніх чинників штучного мармуру. До того ж дозволяються незначні відхилення у самій роботі.

На рівні районного керівництва вже неодноразово обговорювалися можливості реконструкції найціннішої частини єзуїтського колегіуму, а саме балюстради, у центрі якої стояла скульптура Божої Матері.

Кременецька Мадонна — це не лише один із забутих символів Кременця, а й оберіг нашого міста, котрий кременчани, на жаль, свого часу втратили. За інформацією польських джерел 1932 року видання, які зроблено на основі хронік єзуїтів, у культурно-мистецькому значенні зображення Мадонни з постаментом і з балюстрадою вартує більше, ніж весь комплекс споруди Кременецького колегіуму. Крім того, єзуїти не будували культові споруди абиде. Вони ретельно підбирали для цього енергетично сильні місця, котрі мали Божу благодать. Доки ми не відбудуємо балюстраду із постаттю Мадонни, контур єзуїтського колегіуму не буде замкнутим та завершеним.

Має право на існування символіка, за якою відродження Мадонни сприятиме відродженню Кременця у такому статусі, яким він був понад два століття тому, коли місто називали «Волинськими Афінами».

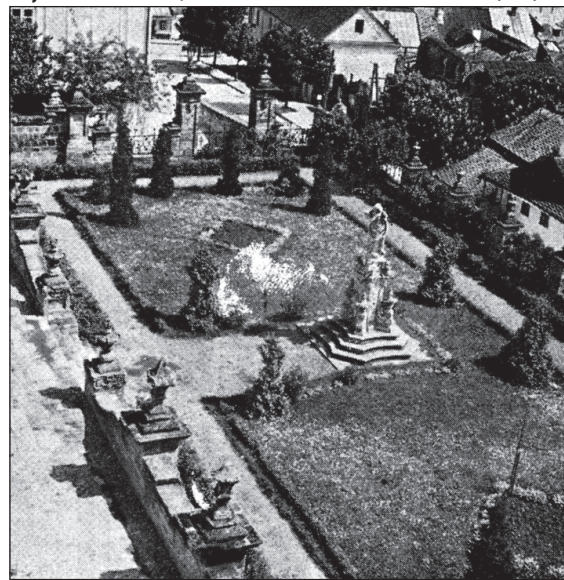
Що стосується появи скульптури Божої Матері, або Кременецької Мадонни, вона була встановлена у 1762 році. Офіційно автор

невідомий. Припускають, що він був учнем знаменитого Іоана Георгія Пінзеля, а можливо, до створення докладала й рука майстра. За оцінками фахівців, балюстрада з Мадонною є найціннішою, найбільш художньо завершеною частиною комплексу єзуїтського колегіуму. Скульптура вже тоді вважалася символом Кременця. За однією версією, вона була зруйнована у 50-х роках XX століття в період «войовничого атеїзму». За іншою — Мадонну спочатку перевезли на територію нинішнього жіночого Богоявленського монастиря, звідки вона безслідно зникла й, можливо, загубилася назавжди в одній із приватних колекцій цінителів прекрасного. Причому в прямому сенсі слова. Адже вартість однієї роботи Пінзеля — це мільйони євро. Кілька років тому легендарну скульптуру св. Онуфрія роботи Іоанна Георгія Пінзеля, що зберігалася у храмі с. Рукомиш біля Бучача, оцінили перед поїздкою до Паризького Лувра у 10 млн. доларів. Французи ж тоді визнали, що це не остаточна ціна. І неточною вона могла бути не у бік зменшення...

Якщо колись якимось дивом (а до реалізації такого дива ми зобов'язані прикласти максимум зусиль) оригінал Кременецької Мадонни віднайдеться, це стане сенсацією у культурно-мистецькому світі. А розпочинати, вважаємо, необхідно з роботи над створенням гідної копії. Оскільки у витворі мистецтва поєднана культура двох народів — українського і польського, то повернення її нащадкам має відбуватися спільно. Йдеться не лише про виготовлення проектно-кошторисної документації на відновлювальні роботи по постаменту, врегулювання питання із земельною ділянкою, на якій розташована балюстрада із скульптурою Божої Матері, а й можливі шляхи співпраці та співфінансування під майбутні роботи.

Схоже, до обговорення цієї теми повертатимуться ще не раз, залучатимуть фахівців з архітектури, художників, істориків, мистецтвознавців і, звичайно, представників духовенства. Чи постане перед колишнім єзуїтським костелом, а тепер православним храмом Преображення Господнього Кременецька Мадонна, залезить, безсумнівно, від бажання та зусиль самих кременчан.

Повернення символу християнської віри і духовного берега Кременця стало би потужним початком здійснення програ-

ми відновлення втрачених пам'яток історії, культури й архітектури нашого міста, а далі, в перспективі, — відтворення "Пантеону святих" (дванадцяти скульптур навколо Мадонни з балюстрадою), "Маленького Версалу" (ринкової площі у Кременці), церкви доби князя Володимира-Хрестителя на Замковій горі та інших наших святинь, які необхідно відновити і зберегти для нащадків.

ПРО ВЕЛИКОГО МАЙСТРА,

учні якого могли бути авторами Кременецької Мадонни

Біографічні відомості про майстра майже відсутні. Його етнічне походження, місце і час народження, також обставини появи в Галичині та смерті наразі невідомі. В середині 1740-х років він з'явився при дворі магната Миколи Потоцького, який став його головним замовником і патроном. 13 травня 1751 року одружився у Бучачі із вдовою Маріанною Єлизаветою Кейтовою з родини

Маєвських. Від цього шлюбу мав двох синів — Бернарда (1752) і Антона (1759).

Протягом 1750-60-х років (переважно спільно з архітектором Бернардом Меретиним) працював у Львові, Ходовичах (тепер Львівська область), Городенці, Гвіздці (нині Івано-Франківська область), Монастирську (костел Успіння Пречистої Діви Марії, спільно з Антоном Штилем), Бучачі (обидва — сучасна Тернопільська область). Для творів Й.-Г. Пінзеля характерна велика емоційність та динаміка, надання створеним формам життєвих рис.

В 1756 — 1757 роках разом з Яном Гертнером виконав бічні вівтарі святого Яна де Мата і святого Фелікса Валуа в Монастирі

тринітаріїв (Львів).

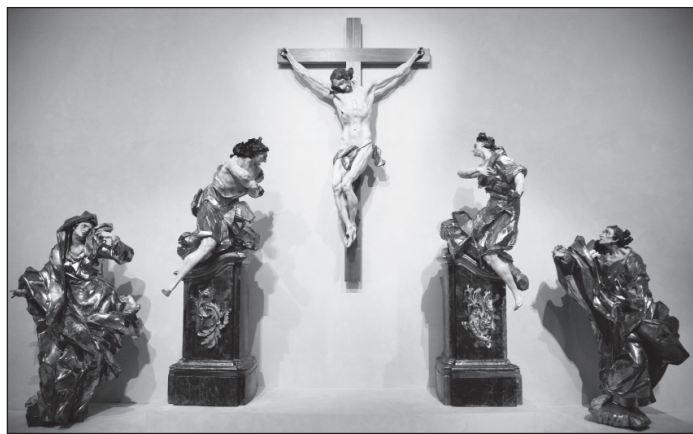
За наявними документами, 24 жовтня 1762 року Єлизавета Пінзелева втретє вийшла заміж за Беренсдорфа. Отже, Пінзель, імовірно, помер до цієї дати (близько 1761 року, певно, у Бучачі).

Очевидно, майстер походив з Чехії, про що свідчить схожість його творів із творами митців празької школи. Прибув до Польщі в кінці 1740-х років на запрошення Бернарда Меретина для виконання різьбярських робіт в проєктованих архітектором на замовлення Миколи Потоцького будівлях. У 1759 — 1761 роках виконав монументальні статуї святих Атанасія, Леона, кінну статую святого Юра. У 1761 р. Микола Потоцький замовив різьбярські роботи в новому Домініканському костелі Львова. За виконання цих робіт взявся Пінзель.

Поява Пінзеля сприяла розвитку талантів Томаша Гуттера, Конрада Кутчен-гера, Ежи Маркварта, Христіана Сейнера, Себастьяна Фесінгера, спрямувала їх творчість у напрямку розквітлого рококо. Варстат Пінзеля, який провадився, найправдоподібніше, в Бучачі, сприяв появі (крім Антона Штиля, Фабіяна Фесінгера, Яна Непомуцена Бехерта) таких чільних майстрів молодшої генерації львівської різьбярської школи на чолі з Антоном Осинським, Іваном та Матвієм Полейовськими, Іваном Оброцьким, Франциском Олендзким.

Серед робіт митця — кам'яні монументальні скульптури святого Яна Непомука (1750 р.) і Богородиці (1751 р.) у Бучачі; кам'яні скульптури для парапету Бучацької ратуші; в'ятій Юрій (на парапеті собору святого Юра у Львові) та Святі Леон і Атанас (статуї покровителів родини Шептицьких на соборі святого Юра у Львові); святій Вікентій та Франциск Борджа; скульптури Козака і Невільника, що розриває пута; вівтар костелу Непорочного Зачаття Діви Марії та колона зі статуєю Пречистої Діви Марії у Городенці;

внутрішнє оздоблення костелів Устя-Зеленого та Гвіздця; Розп'яття для костелу святого Мартина у Львові; скульптури Благовіщення, Вознесіння, Жертвоприношення Авраама, Богородиця зі сцени Розп'яття, Розп'яття;

Цар Соломон; Святий Онуфрій та, ймовірно, інтер'єр костелу бернардинців у Бережанах.

Широкою є географія місцезнаходження робіт Іоана Пінзеля. В Україні зберігаються 63 твори: 40 — у Львівській галереї мистецтв (Музей Пінзеля), 15 — в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї, 6 — в Івано-Франківському художньому музеї, 1 («Добрий Пастир») — у Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття (Коломия), 1 (статуя біля костелу Непорочного Зачаття Діви Марії) — в Городенці.

В Польщі знаходиться Розп'яття із костелу Всіх Святих у Годовиці, вивезене під час переселення поляків (тепер — у Вроцлавському костелі). Враховуючи те, що пластичні ескізи не лише Пінзеля, а й інших скульпторів Львівської школи не збереглися до нашого часу, особливо важливою і щасливою подією стала поява на баварському мистецькому ринку восени 1999 року шести боцетів, які вважалися «чеськими» за походженням. Всі шість можна віднести до творчості Іоанна Георгія Пінзеля. Вони були придбані Баварським національним музеєм в Мюнхені.

16 листопада 2014 року в Бучачі освячений пам'ятник І.Пінзелю (скульптор — Роман Вільгушинський, меценат — Василь Бабала).

Дослідження творчості скульптора здійснене в окремих наукових працях Бориса Возницького: "Микола Потоцький, староста Канівський та його митці, архітектор Бернард Меретин і сини: цар Іоанн Георгій Пінзель (Львів, 2005) та «Іоанн Георг Пінзель. Скульптура. Перетворення» (Київ, 2007).

Знайшов своє місце Пінзель і в художній літературі: у Києві 2007 року вийшли романи Євгенії Кононенко "Жертва забутого майстра" і Володимира Єсхілева "Втеча майстра Пінзеля".

На вшанування пам'яті митця у Львові засновано Музей Пінзеля, де постійно відбуваються виставки мистецьких робіт. 3 21

листопада 2012 до 25 лютого 2013 р. у Луврі відбулася виставка робіт Івана Пінзеля. Національний банк України, продовжуючи серію «Видатні особистості України», 29 листопада 2010 року ввів в обіг ювілейну монету «Іоанн Георг Пінзель» номіналом 5 гривень, що виготовлена зі срібла, масою 15,55 г, діаметром 33 мм (тираж 5000 шт.). У 2010

році "Укрпошта" випустила в обіг поштові марки «Іоанн Георг Пінзель. Богоматір» та «Іоанн Георг Пінзель. Ангел».

Олександра ПАНФІЛОВА
кандидат мистецтвознавства

АРХІТЕКТУРНА КОРОНА КРЕМЕНЦЯ

Так з повним правом називають комплекс Єзуїтського колегіуму в Кременці, побудованому за вдосконаленням проектом Павла Гіжицького, з його специфічно пластичним оформленням фасаду та інтер'єру центральної будівлі ансамблю — костелу, а також приналежністю одночасно трьом стилям: бароко, рококо та класицизму.

Унікальною є найбільш художньо довершена частина комплексу — кам'яна балюстрада з характерним багатством пластичного декору. У забудові Кременця помітні зв'язки польської й української архітектур. Особливе значення мала статуя Божої Матері, котра розміщувалась перед центральним входом до костелу. Символ міста — скульптура Богородиці — безслідно зникла у 50-их роках ХХ століття.

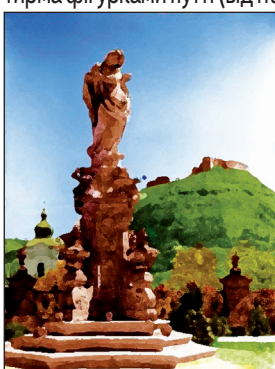
Перед костелом знаходяться дві галереї. Перша — обмурована тесаним камінням і нараховує 32 колони різної величини, між якими розміщені залізні решітки. До костелу прилягають двотриповерхові навчальні й монастирські корпуси одностороннього коридорного розпланування з ризалітами, причілки яких акцентовано трикутними фронтонами й невеликими бароковими вежами. Костел є головною містобудівною домікантою Кременця та на сьогоднішній день — найвищою спорудою у місті.

У центрі подвір'я колегіуму, а згодом ліцею, на протязі двохсот років знаходилась окраса комплексу — статуя Божої Матері, виконана з тесаного каменю. Скульптура Богородиці невідомого авторства перед костелом встановлена у 1762 році. За стилістикою твір орієнтовно відносять до львівської мистецької школи, до кола всесвітньовідомого скульптора І.Пінзеля.

Творчість Іоанна Георга Пінзеля — неповторне й унікальне мистецьке явище української культури доби пізнього бароко, що володіє своєрідною вишуканою експресією форм й багат-

ством пластичного декору. Мистецький рівень творів дозволяє порівнювати його із великим Мікеланджело.

Кременецькій Мадонні властивий глибокий психологізм образу, що є характерною рисою творчості Майстра. Вона була зображена у динаміці, зі складеними у молитві долонями, нахиленою у бік головою та поглядом, сповненим скорботи. Динамічність образу підкреслювалась складками одягу та чотирма фігурками путті (від італ. Putti — малюки, повненькі немовлята, котрі часто зустрічаються на барокових об'єктах), що повторювали рух Мадонни. Поворот голови Богоматері майже ідентичний до повороту голови св. Анни — дерев'яної скульптури, виконаної І.Пінзелем у 1761 році. Підвищена експресивність форми досягалась надзвичайно сміливою, віртуозною обробкою матеріалу. Особливо це помітно в трактуванні драперій, які ніби розвіваються у повітрі. Архітектурне вирішення поста-

менту також було відповідне формам бароко і гармоніювало з оточенням монастирського дворику. Сам постамент знаходився на підвищенні з трьох сходинок, був оздоблений орнаментом у стилі рококо та мав чотири кам'яні ліхтарі, аналогічні тим, які оздоблюють балюстраду.

За оцінками фахівців, балюстрада з Мадонною були найціннішою, найдовершенішою частиною комплексу єзуїтського колегіуму. У початку ХХ століття відомості про

цю скульптуру тимчасово зникають. У 30-х роках ХХ ст. пошуками загубленого шедеву займався Здіслав Целярський — викладач Кременецького ліцею. Він був переконаний, що ця статуя не зруйнована, є цілою і неушкодженою, хоча на території бувшого колегіуму не було знайдено навіть слідів постаменту. Саме він віднайшов прекрасну скульптуру у закритому дворіку сусіднього монастиря отців реформаторів.

Реконструкцією фігури займався відомий скульптор Романуальд Зери — автор пам'ятника Ожешковій у Гродно. Його зусиллями в листопаді 1934 р. після довгої перерви перед лицейним костелом знову розквітла усмішка доброї, розуміючої мінливості долі Мадонни. На жаль, повторне встановлення скульптури теж не було довготривалим. Дивом вціліла у часи Другої світової війни, вона була знищена у мирні дні. Статуя безслідно зникла у 50-их роках ХХ століття. Чимало краєзнавців і в наш час сподіваються віднайти її сліди.

Треба констатувати, що лише наприкінці ХХ ст. комплекс колегіуму визнано видатною пам'яткою архітектури України. Недивлячись на це, в наш час балюстрада єзуїтського колегіуму, аналогів якій немає на Україні, продовжує безповоротно руйнуватися, втрачаються декоративні елементи кам'яних ліхтарів, решіток, розбитих сходин.

На підставі згаданих фактів робимо висновок, що значення ансамблю Єзуїтського колегіуму в Кременці для художньої спадщини краю є надзвичайно вагомим. У наш час місто очікує на відтворення свого втраченого символу — Кременецької Мадонни, розмови про яку вже не один рік точаться в кабінетах урядовців.

Малюнок автора

З ТОЧКИ ЗОРУ МИСТЕЦТВОЗНАВЦЯ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ

Події, що відбувалися протягом століть на території Кременця, знайшли своє відображення в архітектурних спорудах, пам'ятниках. Єзуїтський колегіум з його балюстрадою привертає загальну увагу. Відомою окрасою міста до 50-х років ХХ століття була статуя Богородиці, що височіла над ринковою площею та виступала своєрідним центром простору перед Єзуїтським колегіумом.

Як же в дійсності виглядала славнозвісна фігура? Яку мистецьку цінність являла собою? Про вигляд самої балюстради перед колегіумом ми можемо судити безпосередньо, оскільки вона і сьогодні присутня. Тесаний балкон перед костелом (який первісно слід уявити з декоративними фігурами святих на стовпах, на місці, де сьогодні стоять декоративні вазони), і також сходинки, що ведуть до кутових веж колегіуму, утворюють мистецький перехід між будинками колегіуму та прямокутною терасою, яка знаходиться на кам'яному високому цоколі. Терасу зі всіх сторін оточують тесані стовпи з вазонами, поєднані між собою кованою металевою балюстрадою. Частина огорожі, що знаходиться ближче до костелу і являє собою односторонній мур, зигзагоподібно зрізана. Масивні вазони, які прикрашають дану частину, внаслідок глибоких вирізів та асиметричної форми здаються легкими, пожвавленими завдяки повторенню тих самих мотивів.

Галереї тягнуться дугою від кутових фронтонних крил до входів кутових веж. Фрагмент з боку південного крила є ідентичним до частини галереї перед костелом завдяки застосуванню суцільного муру, декорованого лише геометричними плитами, що виступають за лінію верхніх вирізів, та використанню згаданих вазонів. Галерея, що оточує терасу з північної сторони, є дещо іншою. Перш за все, вона мурована з цегли та оштукатурена. Лише аналогічні, тесані з каміння вазони прив'язують її до цілісності композиції, хоч і мають іншу форму у порівнянні із попередньо описаними. Останні являються найпізнішими, оскільки ще в часи Волинської гімназії тут були фігури святих.

Тераса не являється архітектурною та стилістичною цілісністю, а також не є хронологічно однотипною. Навпаки, у ній чітко можна простежити аж три епохи будівництва. Найбільш ранньою, без сумніву, є західна частина, виконана повністю з каменю, яка має прекрасні рококової форми вазони. До того ж періоду належать фрагменти, які оточують бічні в'їзди. Галерея на цьому місці обривалась, оскільки крайні філари зі всіх трьох сторін оздоблені як лицьові. Зі сходу, мабуть, проєктовано другу ідентичну галерею, яка у поєднанні з попередньою мала б створити цілісність, доступну з півночі та півдня. Останній етап у будові тераси представлений чотирьома високими стовпами, що

завершуються вазонами у формі язиків полум'я, які за своєю характеристикою належать до епохи класицизму. Дані вазони встановлені по два посередині коротких сторін, нав'язуючись до первісної ідеї бічних переходів. Їх наявність згадується в описі 1812 року, який стверджує, що «та галерея має дві брами, одна зі шкіл, друга від аптеки». Дані переходи ліквідували протягом ХІХ століття, з того ж часу походять вазони, які вінчають середній вхід перед костелом.

Без сумніву, найпрекраснішою є найстаріша частина. Темні вазони вималюються шляхетними чистими фігурами на

який також описував колону з тесаного каменю, на якій були написи N.P.M. Окрім того, Мадонна була повернена обличчям до міста і в загальній задумці передбачалося, що її будуть оглядати з ринкової площі (сьогодні — Меморіал слави). З тераси її усунули вперше, коли Кременець відійшов до Російської імперії та у приміщенні Єзуїтського колегіуму відкрито Духовну семінарію. Тоді розкомплектовану статую перенесено на подвір'я монастиря реформатів (сучасний Богоявленський жіночий монастир) і встановили на цоколі, який раніше слугував за основу фігури св.Франциска Серафіцького. На попереднє місце відновлену різьбярем Зеріхом скульптуру Матері Божої повернули у 1934 році.

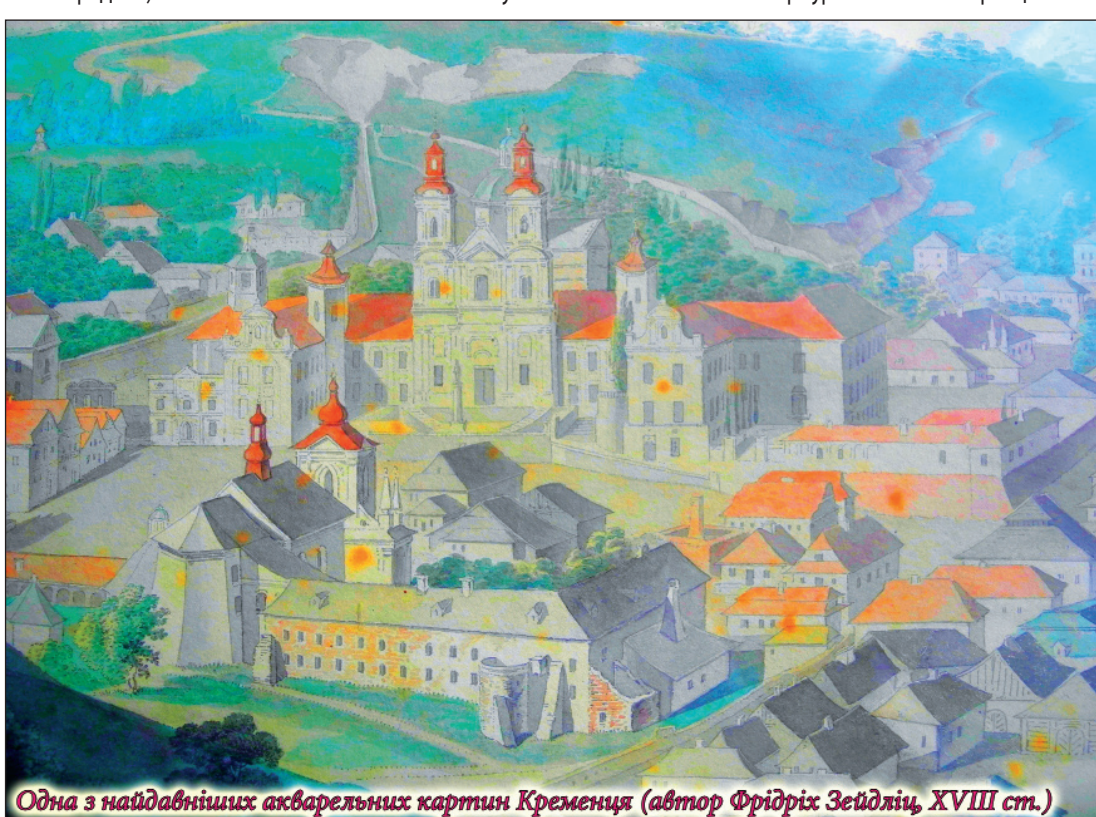
Історія не зафіксувала середовища, в якому була виготовлена Кременецька Мадонна. Однак високий художній рівень пам'ятки натякає на Львів, який в другій половині ХІІІ ст. знаходився на вершівці розквіту рококової пластики. Міцний драматичний вираз, висока напруга, виражена як у цілій постаті (підкреслено драпіруванням), так і в екстатично заломлених руках, а також на перший погляд опанованому вигляді обличчя, яке приховує глибоке внутрішнє життя, крім того, сам вигляд одягу — все нав'язує до тогочасного мистецтва Львова, особливо до середовища представленого Фесінгерами, причому помітні також риси школи Пінзеля. Фесінгерівським можна назвати спосіб укладання рук, особливу увагу привертає їх моделювання з довгих, наче без кісток, вигнутих і міцно затиснутих пальців, що собою нагадують руки Мадонни Непорочного Зачаття перед костелом отців францисканців у Перемишлі, яку Маньковський приписує Фабіанові Фесінгерові. Аналогічний уклад рук можна зустріти у Себастьяна Фесінгера, який їх втілює у скульптурі св.Антонія (перед тим же костелом), даній роботі Кременецька Мадонна відповідала і внутрішнім настроєм, проте в позиції фігури, пластичності, способі укладання одягу, а також драматичності виразу наближується більше до скульптур

Пінзеля, нав'язуючись даними характеристиками до композиції фігури із захристі костелу в Городенці. Без сумніву, скульптор походив із львівського середовища і йому не чужою була творчість цих двох провідних майстрів.

Обидві пам'ятки представляють роботи високого класу і відрізняються від провінційної архітектури колегіуму. Одночасно тераса нагадує львівські архітектурні тенденції. Автора могло надихнути просторове вирішення навколо кафедри св.Юра, яке, крім того, вплинуло на іншу, пізнішу волинську пам'ятку, зокрема на терасу перед Успенським собором у Почаєві.

На превеликий жаль, фігура Кременецької Богородиці у 50-х роках ХХ століття була знищена і таким чином слід від неї залишився лише на фотографіях та у спогадах кременецьких старожилів.

(За матеріалами монографії Марії Мушинської-Красновольської «KOLEGIUM POJEŻUICKIE W KRZEMIENCU. Monografia architektury», Rowne, 1939).

Одна з найдавніших акварельних картин Кременця (автор Фрідріх Зейдліц, ХІІІ ст.)

тлі мурів і тим створюють нові, мистецькі контрасти та динаміку руху. Короткі в'їзди до галереї гармонійно вписують її у цілісність комплексу, не виокремлюючи її з оточення — у чому теж прослідковується культура митця, якого важко ідентифікувати з особою будівничого цілого комплексу.

Фігура Богородиці, що стояла посередині тераси, являє собою центральний пункт балюстради як через свою дислокацію, так і через свою висоту, завдяки чому поєднувала всі вертикальні елементи. З точки зору мистецтва вона творила центральний пункт композиції. Значення фігури Богоматері у цілісності комплексу значно зменшилося через повернення її обличчям до фасаду та встановлення на значно нижчому фундаменті (цоколі) після повторного її встановлення. Первісно цоколь мав би бути вищим, оскільки вся статуя разом сягала 30 ліктів висоти. У зібраннях Польської Національної Бібліотеки присутня акварель, яка зображує Мадонну на високій колоні. Такий вигляд співпадає з описом дослідника Словіковського,

“Замок” — газета КОГПА ім.Тараса Шевченка
Видається українською мовою.
Свідectво TP №422-22P, 05.12.2006 р.
Індекс 96492
Засновник і видавець: трудовий колектив
КОГПА ім. Тараса Шевченка

Наш розрахунковий рахунок:
35427008001808
МФО 838012
УДК в Тернопільській області
ЗКПО 02125556

Головний редактор
Анатолій БАГНЮК
Літературний редактор,
відповідальний секретар
Ніна БАГНЮК

Редактор-дизайнер
Сергій ЮРЧУК
Художньо-технічний редактор
Валентина КАЩУК
Фотохудожник
Петро ДАНИЛЮК

Видруковано
у друкарні “Від і до”
м.Чернівці,
вул. Заводська, 37в
Наклад 1200 прим.

Наша адреса: 47003,
вул. Ліцейна, 1,
м.Кременець,
Тернопільська обл.